

Maia Tsertsvadze

მაია ცერცვაძე

Georgian Technical University

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

Georgia, Tbilisi

საქართველო, თბილისი

Around Nikoloz Baratashvili – New Materials

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ირგვლივ – ახალი მასალები

Numerous studies by Georgian and foreign scientists have been devoted to the study of the life and works of the genius Georgian romantic poet Nikoloz Baratashvili.

Despite the above, there are still unpublished materials left in our antiquities.

In the manuscript collection of the Giorgi Leonidze State Museum of Georgian Literature several memoirists' manuscripts are preserved, in which they provide us with the information heard from their ancestors or other people who knew Baratashvili. Information includes the data of Baratashvili's family environment, acquaintance circle, interests, outlook, writings...

Our report is dedicated to the presentation of two such unpublished memoirs.

Key words: Nikoloz Baratashvili, around Nikoloz Baratashvili, several memoirs about Baratashvili, Baratashvili's family environment, acquaintance circle of Baratashvili

საკვანძო სიტყვები: ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილის გარშემო, რამდენიმე მოგონება ბარათაშვილის შესახებ, ბარათაშვილის ოჯახური გარემო, ბარათაშვილის ნაცნობი წრე

გენიალური ქართველი რომანტიკოსი პოეტის ნიკოლოზ ბარათაშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლას ქართველ თუ უცხოელ მეცნიერთა მრავალრიცხოვანი კვლევები მიეძღვნა. განსაკუთრებული გარჯა მოუხდათ მის პირველ ბიოგრაფოსებს და მკვლევრებს, რომლებიც ცდილობდნენ მიეღოთ სანდო ცნობები უდროოდ და უსახელოდ გამქრალი პოეტის ჯერ კიდევ ცოცხალი ნათესავ-მეგობრებისა და მათი შთამომავლებისაგან და ასე შეეკოწიწებინათ მისი ბიოგრაფია. მათ შორის ართულებდა მასალათა სიმწირე, რაც გამოწვეული იყო ნ. ბარათაშვილის ეპოქის სპეციფიკით – XIX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოში თითქმის არ არსებობდა პრესა, 1832 წლის ანტიიმპერიული შეთქმულების მონაწილეთა რეპრესიებმა იმდენად დააშინა იმდროინდელი საზოგადოება, რომ იმასაც კი ერიდებოდნენ, ქალაქისთვის მიენდოთ თავიანთი ნანახ-გაგონილი თუ ნაფიქრალი და თუნდაც მემუარული ჩანაწერები ეკეთებინათ...

კვლევები ნიკოლოზ ბარათაშვილის ირგვლივ წარმატებულად მიმდინარეობს ჩვენს დროშიც – გამოიცემა მისი ნაწერები განახლებული სამეცნიერო აპარატით, მისადმი მიძღვნილი მონოგრაფიები, ნარკვევები, სხვადასხვა ხასიათის სტატიები და კრიტიკული წერილები, იმართება მის საიუბილეო თარიღებთან დაკავშირებული სამეცნიერო ფორუმები...

ზემოთქმულის მიუხედავად, ჩვენს სიძველეთსაცავებში – საარქივო თუ სამუზეუმო ფონდებში ჯერ კიდევ არის დარჩენილი გამოუქვეყნებელი მასალები, რომლებმაც შეიძლება შეავსონ პოეტის ბიოგრაფიისა და შემოქმედების უცნობი ფურცლები.

გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა კოლექციაში დაცულია რამდენიმე მემუარისტის ხელნაწერი, რომლებშიც ისინი გვაწვდიან თავიანთი წინაპრების ან ბარათაშვილის მცნობ სხვა პირთაგან გადმოცემულ ცნობებს. ისინი შეეხება პოეტის ოჯახურ გარემოს, სანაცნობო წრეს, ინტერესებს, მსოფლალქმას, ნაწერებს...

ჩვენი მოხსენება, რომელიც მომზადებულია შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის საგრანტო პროექტის „ნიკოლოზ ბარათაშვილის თხზულებათა აკადემიური ორტომეულის გამოცემა და პოეტის ცხოვრებისა და შემოქმედების ორენოვანი (ქართულ-ინგლისური) ციფრული მატრიანის მომზადება“ (#FR-23-10216) ფარგლებში, ეძღვნება ორი ასეთი გამოუქვეყნებელი მოგონების წარმოდგენას. ხელნაწერ მოგონებათა ტექსტები, რომელთა სტილი, ორთოგრაფია და პუნქტუაცია ძირითადად უცვლელად დავტოვეთ, სრული სახით უკვე დაიბეჭდა ქართულ სალიტერატურო და საისტორიო პერიოდიკაში (ჟურნალები „ქართული მწერლობა“ და „ისტორიანი“). მათი სამეცნიერო კომენტირება, რომელსაც წინამდებარე კვლევაში შევეცდებით, ვფიქრობთ, ხელს შეუწყობს ნიკოლოზ ბარათაშვილის ბიოგრაფიისა და შემოქმედების უკეთ შესწავლას და დაგვაყენებს ახალი კვლევების კვალზე.

დასახელებულ მოგონებათა ავტორები არიან **დიმიტრი ლოლაძე** და **ანასტასია მაყაშვილი**, რომელთა ვინაობა, ბიოგრაფიული ცნობები და მიმართება ნიკოლოზ ბარათაშვილთან ასევე მოვიძიეთ და გამოვიკვლიეთ.

1. **დიმიტრი ლოლაძის მოგონება ნიკოლოზ ბარათაშვილზე** (ხაზგასმა ყველგან ჩვენია □ მ.ც.). (საინვერტარო ნომერი: სსლმ 13215-ბ.)

ცნობები მემუარისტის შესახებ მოგვაწოდა მისმა შთამომავალმა, მწერალმა, პუბლიცისტმა და ჟურნალისტმა დემიკო ლოლაძემ (დაბ. 1844), რისთვისაც მას მადლობას ვუხდით. იგი მისი ქალიშვილის, საბიბლიოთეკო საქმის სპეციალისტის ნინოს (1902-1985) შვილიშვილია □ ნინოს ვაჟის, ექიმ რევაზ ალექსანდრეს ძე ლოლაძის (1919-1999) შვილი.

მოგონების ავტორი – **დიმიტრი ივანეს ძე ლოლაძე** (1866-1953) იყო მეწარმე, მეცენატი, საზოგადო მოღვაწე, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ნამდვილი წევრი (1906-1917). ნინოს გარდა მას ჰყოლია ვაჟებიც: ირაკლი და ვახტანგი. უცხოვრია თბილისში, მაშინდელ მიხეილის ქუჩაზე, სახლში, რომლის ახლანდელი მისამართია მ. წინამძღვრიშვილის (ყოფილი კლ. ცეტკინის) ქ. №123 და რომელშიც დღეს მისი შთამომავლები ბინადრობენ. იგი კუკიის სასაფლაოზეა დაკრძალული.

დიმიტრი ლოლაძე ყოფილა ნიკოლოზ ბარათაშვილის დის ნინოსა და მის ოჯახთან დაახლოებული პირი. როგორც ცნობილია, **ნინო მელიტონის ასული ბარათაშვილი** (1828-1906), რომელსაც პოეტი ძმა თავის პირად წეილებში საალერსო სახელით, „ნინუცატი“ იხსენიებდა („*მამამ, ფეფომ, კატომ, ბაბაღემ, ნინუცამ და აპლიპუტილამ მოგიკითხეს*“-ო, სწერდა ის გრიგოლ ორბელიანს), გათხოვილი იყო კარის მრჩეველზე, გორის „გოროდნიჩზე“ (1865), მთარგმნელზე, თავად ლევან (ლეონიდე) გერმანოვის ძე ბარათაშვილზე (1826-1875). წყვილს ჰყავდა შვილები: ესტატე (1862-?), ეფემია (1864-1865), ილია (1865-?), ნატალია (1866-1917) და ანასტასია (1868-1878) (ჩიქოვანი, 2009, გვ. 8-10).

„*მე ვიცნობდი კარგად პოეტ ბარათაშვილის დას ნინას, რომელიც გათხოვილი იყო ლევან ბარათაშვილზე. თითონ ლევანს მე ვერ მოვესწარი. ქართულ ტანსაცმელს ატარებდა თურმე. ნინა ლამაზი ქალი იყო, გარდაიცვალა 24 წლის წინად*“ (ცერცვაძე1, 2024, გვ. 26) – ასე იწყება მოგონება, რომელიც გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის თანამშრომელს, იურისტ გიორგი მოზდოკელს (1870-1954) მემუარისტისაგან 1939 წლის 27 ივლისს ჩაუწერია.

დიმიტრი ლოლაძეს, მისივე გადმოცემით, დავალებული ჰქონია ნინო ბარათაშვილისა და მისი მეუღლის მამულების მოვლა-პატრონობა სოფელ აბელიანში. ამასთან, ნინო ყოფილა ნათლია მისი მეუღლის ბარბარე მიხეილის ასულ მამაცაშვილისა და უფროსი ქალიშვილის ელისაბედისა (ლიზასი), რომელიც მისი შთამომავლების თქმით, ასე 12-14 წლისა სისხლის გათეთრებით გარდაცვლილა.

მემუარისტი იხსენებს ნიკოლოზ ბარათაშვილსა და მის ახლობლებთან დაკავშირებულ იმ ამბებს, რაც მას მისი დის ნინოს ოჯახში გაუგონია. აქვე გვხვდება ცნობები პოეტის ცხოვრების რამდენიმე ეპიზოდის, გარეგნობის, ნაწერების, ფოტოსურათისა და თბილისში, მტკვრის პირას ორბელიანთა სამოსახლოსა და სახლების შესახებ.

თვალი გავადევნოთ მოგონების სტრიქონებს და გამოვყოთ მათგან მეტად ყურადსაღები ადგილები.

ვნახოთ, როგორ გადმოგვცემს ის პოეტის გარეგნობასა და ხასიათს:

„ნინას ოჯახში ხშირად ჰქონდათ ლაპარაკი მძაზე, მაგრამ ყველა არ მახსოვს, რა თქმა უნდა. ბევრმა ხანმა გაიარა მას შემდეგ (...) როგორც მახსოვს ნალაპარაკებიდან, ნიკოლოზი უფრო ნინას ჰგვანებია (დიმიტრი ყიფიანი მას ნინოს ამგვანებდა, მისი მეუღლე ნინო ჭილაშვილი კი – უფრო უმცროს დას სოფიოს. როგორც ჩანს, დები ერთმანეთს ჰგავდნენ. – მ. ც.) – შუა ტანის კაცი ყოფილა, მუქი წაბლისფერი თმა ჰქონია, მგონი ხუჭუჭი, სახე ხორბლისფერი. მარჯვენა ფეხზე კოჭლობდა, უტკენია პატარაობისას – კიბიდან ჩამოვარდნილა 3-4 წლისა. ჯოხს არ ატარებდაო (ნიკოლოზ ბარათაშვილმა ფეხი მოგვიანებით, გიმნაზიაში სწავლისას მოიტეხა. – მ. ც.). თვისებით ცოცხალი მხიარული კაცი ყოფილა, მოქეიფე, მაგრამ ლოთი კი არა. ჰყვარებია ხუმრობა, არშიყოფა, ბაასი, ანეკდოტების თქმა“ (ცერცვაძე1, 2024, გვ. 26).

ცნობილია, რომ ბარათაშვილებთან (გრიგოლ ორბელიანის თქმით, პოეტის უფროსი დის ეკატერინეს (1821-1853) ოჯახში) ინახებოდა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ერთადერთი დაგეროტიპული ფოტოსურათი, რომელიც მათთვის ილია ჭავჭავაძეს გამოუერთმევია და გასამრავლებლად ფოტოგრაფ დუბელირისთვის გადაუცია და რომელიც ამ უკანასკნელის ფოტოატელიაში გაჩენილ ხანძარს გაუნადგურებია. მემუარისტის მონათხრობი ამ სამწუხარო ფაქტსაც ადასტურებს:

„რაც შეეხება ნიკოლოზის სურათს, ასეთი არ მინახავს იმათ სახლში. მხოლოდ ნინას უთქვამს, რომ ჰქონდათ, ვიღაცამ წაიღო გასადიდებლად და აღარ დაგვიბრუნა“-ო (ცერცვაძე, 2024, გვ. 26).

ყურადღებას იქცევს დიმიტრი ლოლაძის მონათხრობი პოეტის მშობლების, მამის მელიტონის (1795-1860) ხასიათისა და ქცევის, მისი ბოლოდროინდელი მამულებისა და, რაც საგანგებო აღნიშვნის ღირსია, იმის შესახებ, რომ თურმე მისი ფოტოსურათიც არსებულა:

„ნინას ოჯახში არა ერთხელ ულაპარაკნიათ დედ-მამის შესახებ. მელიტონი მოქეიფე კაცი ყოფილა, პურმარილიანი – ნამდვილი ქართველი კაცი – თავადიშვილი. მგონი ნინასთან მინახავს მელიტონის სურათი ქართულ ტანსაცმელში – ყურთმაჯიან კაბაში. რა იქნა ეს სურათი არ ვიცი. მელიტონის ცოლზე ეფემიაზე ვერ ვიტყვი ვერაფერს, არ მახსოვს. ხასიათით მელიტონი ანჩხლი ყოფილა, მაგრამ ეს ისე შესამჩნევი არ იყო იმის პურმარილობასთან. „თუ ერთი გადაჰკრავდა, ყველა ჩვენ სახლში იყო“, მოიგონებდნენ ქალები. ჰყვარებია ზურნა ნაღარა. გამიგონია – თითონაც მომღერალი ყოფილა. ჰყვარებია წიგნები, ნაწერები. შეძლება ჰქონია უწინ კარგი, მაგრამ წასულა ხელიდან – ეტყოფა გაუყიდნია, რადგანაც დიდი ოჯახი ჰყავდა. ბოლოს მარტო აბელიანშილა ჰქონდათ 50 დეს. ტყე და 20 დეს. სახნავი. ჩამომავლობით მელიტონი მარაბდიდან არის“ (ცერცვაძე1, 2024, გვ. 27).

მემუარისტი იხსენებს აგრეთვე განჯაში პოეტის სიკვდილის ეპიზოდს, მისი ცხედრის განჯიდან საქართველოში გადმოსვენების ამბავსა და ამასთან დაკავშირებით ნინო ბარათაშვილის იმდროინდელ რეფლექსიას:

„მე მახსოვს, როდესაც გადმოსვენეს პოეტის გვამი განჯიდან, ხალხი ბევრი დაესწრო ამ ამბავზე. იმისი და ნინა იძახდა „როცა ცოცხალი იყო, არავინ უშველა და ეხლა მთელმა ქვეყანამ თავი მოიყარა“ (ცერცვაძე1, 2024, გვ. 26).

მოსაზრებას, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიას, რომელთაც სხვათა გადმოცემით ოჯახის წევრები, კერძოდ, მისი დები ძმის სიცოცხლეში არ აფასებდნენ (კოტე ყიფიანი), მემუარისტიც ადასტურებს და იქვე ურთავს მის გრიგოლ ორბელიანისეულ შეფასებას:

„რაც შეეხება ნიკოს დაწერილის შესახებ, ისე მახსოვს, რომ როცა სიყმაწვილეში ნიკო რასმე დასწერდა, მახლობლები მასხარად იგდებდნენ, მაგრამ მას შემდეგ, რაც იმისმა ბიძამ **გრიგოლ ორბელიანმა** ერთხელ წაიკითხა იმის ნაწერები და სთქვა „დიდი ნიჭიერი კაცი გამოხვალო“, ნათესავეებმა აზრი შეიცვალეს და ნიკოს სხვანაირად დაუწყეს ყურება“ (ცერცვაძე1, 2024, გვ. 26-27).

აქ მოყვანილი გრიგოლ ორბელიანის ეს აზრი მეტად ყურადსაღებია იმის გათვალისწინებით, რომ ბარათაშვილოლოგიურ ლიტერატურაში ხშირად გვხვდება ბრალდებები მის მიმართ პოეტი დისწულის ბედისადმი გულგრილობისა და იმის შესახებ, რომ თითქოსდა გრიგოლ ორბელიანი სათანადოდ არ აფასებდა მის პოეტურ ნიჭს. ვრცლად ამ საკითხზე იხ. იუზა ევგენიძის სამეცნიერო მონოგრაფია (ევგენიძე, 1995, გვ. 63-73).

დიმიტრი ლოლაძე ეხება აგრეთვე ნინო ბარათაშვილის დანარჩენი ქონების ბედსაც, წერს, ვის დარჩა მისი მამული და სახლ-კარი:

„მე უვლიდი იმათ მამულს და ჩემ დროს ბარათაშვილებს მამული აბელიანში ჰქონდათ, ტყე და სახნავი მიწა. ნინას გარდაცვალების შემდეგ რაც ქონება დარჩა, წაიღო **გიორგი ილიას ძე ორბელიანმა** (...) ნინა ბარათაშვილს ორი ოთახი ეჭირა. ნინას არაფერი ნივთი უჩუქებია ჩემთვის. თუ რამე ნივთი დარჩა, **სუმბათაშვილს გიორგის** ექნება“-ო. (ცერცვაძე1, 2024, გვ. 26-27).

ციტირებულ ნაწყვეტში ნახსენები არიან ნიკოლოზ ბარათაშვილის ბიძაშვილი გიორგი ილიას ძე ორბელიანი და დისშვილი გიორგი სუმბათაშვილი (სოფიო ბარათაშვილის ვაჟი). მოგონების ფურცლები ეთმობა აგრეთვე ვეზირიშვილებს (პოეტის დის ბარბარეს შვილებს), „რომლებიც დახოცეს არეულობის დროს 1918 წ.“ (მათ შესახებ ვრცლად იხ. ქვემოთ), პოეტის ბიძას გრიგოლ ორბელიანს (1804-1883) და მამიდაშვილს, გენერალ ალექსანდრე საგინაშვილს (1808-1887), მეგობარ ქალს, ცნობილი მწიგნობარ მანანა ორბელიანს (1807-1870) და პირველ მასწავლებელს, ანჩისხატის ტაძრის დეკანოზს დიმიტრი ალექსი-მესხიშვილს (1778-1862 წ.). მემუარისტი გვიყვება პოეტთან მათი მიმართებისა და დამოკიდებულების შესახებ, რაც მეტ-ნაკლებად ცნობილია სხვა წყაროებიდან.

დასახელებული წარჩინებულნი პირნი, რომელნიც ნიკოლოზ ბარათაშვილის საახლობლო წრეს შეადგენენ, ამავდროულად მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ მე-19 საუკუნის საქართველოს პოლიტიკურ და კულტურულ-საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და ამდენად განსახილველი მოგონება მათი პორტრეტების ახალი შტრიხებით გამდიდრებასაც ემსახურება.

2. ანასტასია მაყაშვილის მოგონება ნიკოლოზ ბარათაშვილზე (საინვერტარო ნომერი: სსლმ 13214-ბ.).

მოგონების ავტორი ანასტასია ალექსანდრეს ასული მაყაშვილი (ფალავანდიშვილი) (1869-1913 წლის შემდეგ) – თავად ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე ფალავანდიშვილისა (1833-1907-ის შემდეგ) და ელისაბედ ქაიხოსროს ასულ ალხაზოვას (1814-1913-ის შემდეგ) ქალიშვილი, გათხოვილი

მიხეილ იოსების ძე მაცაშვილზე (1875-?), არის ძმისშვილი **მარიამ (მაცრინე, მაიკო) ნიკოლოზის ასულ ფალავანდიშვილსა** (1852-1911 წლის შემდეგ). ეს უკანასკნელი 1870 წლის 30 ივნისს ცოლად გაჰყვა შტაბს-კაპიტან ალექსანდრე ესტატეს ძე ორბელიანს (1835-1897), ნიკოლოზ ბარათაშვილის გარე ბიძაშვილს: პოეტის დედა ეფემია (1801-1849) და ალექსანდრეს მამა ესტატე (1810-1841) იყვნენ ალალი ბიძაშვილები – ძმების ზურაბ (დიმიტრი) (1766-1827) და იოსებ (?-1816 წლის შემდეგ) ორბელიანის შვილები (ჩიქოვანი, 2012, გვ. 10).

გათხოვების შემდეგ მარიამ ფალავანდიშვილი მეუღლესთან ერთად, როგორც ეს მოგონებაშიც აღნიშნულია, ცხოვრობდა თბილისში, ორბელიანის ქუჩაზე (ორბელიანთუბანში, ე. წ. „ორბელიანთა აულში“), სადაც კომპაქტურად იყვნენ დასახლებულნი ორბელიანები. 1899 წელს უკვე დაქვრივებული მარიამისთვის იქ მდებარე სახლის ნახევარი მის ძველ მეპატრონეს, ცნობილ კოლორიტულ თავადს ყაფლან ორბელიანს (1813-1878) მიუყვია. მაიკომ „*ააშენა ორსართულიანი სახლი, რომელიც ახლა ითვლება #4/6 ორბელიანის ქუჩაზე*“ (მოზდოკელი, 1993, გვ. 4).

ორბელიანებთან ამგვარი ნათესაური და მეზობლური სიახლოვის გამო მას და მის ძმისშვილს, ანასტასიას, ბუნებრივია, ბევრი რამის თხრობა შეეძლოთ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ოჯახზე – მის მშობლებზე, დებზე, მათ შთამომავლებზე, მათ ბედსა თუ უბედობაზე. „*მასთან (მამიდა-მისთან – მ. ც.) დაიარებოდნენ ყველა ორბელიანები, რომლებსაც მეც ვიცნობდი*“-ო (ცერცვაძე, 2024, გვ. 61) – აღნიშნავს მოგონების დასაწყისში მემუარისტი.

მოგონების დიდი ნაწილი დათმობილი აქვს პოეტის დებს: **ბარბარეს** (1838-1919), რომელიც 1856 წელს ცოლად გაჰყვა თავადს, პოლკოვნიკს, შემდგომში გენერალ-მაიორ დიმიტრი გიორგის ძე ვეზირიშვილს (1825-1898), **ნინოს** (იხ. ზემოთ) და **სოფიოს** (1841-1916), რომელიც 1878 წელს გათხოვდა სოფელ ქვიშხეთში მცხოვრებ თავადზე, გენერალ ვასილ ალექსანდრეს ძე სუმბათაშვილზე (1843-1905), ასევე მათ შვილებს.

ბარბარე ვეზირიშვილის შვილებზე ანასტასია მაცაშვილი გვიყვება:

„**ბარბარე ვეზირიშვილს** ჰყავდა ორი ქალი – **ნინო** და **ელისაბედი** და ერთი ვაჟი **გიორგი**. **ნინო** იყო გათხოვილი მემამულე ვასილ მაჩაბელზე – ცნობილი ვანო მაჩაბელის ძმაზე და გარდაიცვალა 1892 წ. ცხინვალში, სადაც ჰქონდათ მამული, ხოლერიდან. შვილები დარჩათ ბევრი, მაგრამ იმათგან ადარავინ აღარ არის ცოცხალი. მეორე ქალი **ელისაბედი** გათხოვილი იყო იოსებ ფალავანდიშვილზე და სცხოვრობდნენ ხაშურის ახლოს, ს. ოსიაურში, სადაც გლეხებმა 1918 წ. დახოცეს – აგრეთვე შვილებიც ვაჟი 14 წლ. და ქალი 10 წლ. **გიორგი ვეზირიშვილი** უცოლო იყო, სწავლობდა რუსეთში, უნივერსიტეტში, დაამთავრა იურიდიული ფაკულტეტი, ერთ დროს მსახურობდა, ბოლოს იყო **ილია ორბელიანის** შვილის – **გიორგის** – მოურავად. ისიც დაიღუპა 1918 წ., როცა დაიწყო სოფლებში არეულობა – ტელეგრაფით დაიბარეს – წავიდა. მივიდა თუ არა ხაშურში, მაშინვე დააპატიმრეს. კაზარმებში მოათავსეს და მერე დახვრიტეს“ (ცერცვაძე, 2024, გვ. 61).

დაზუსტებული ცნობები ციტირებულ ფრაგმენტში დასახელებულ ბარბარე ვეზირიშვილის შთამომავლებისა და სხვა პირთათვის ასეთია:

ნინო დიმიტრის ასული ვეზირიშვილი (1859-1893) – **ქართველი** ადვოკატის, იურისტის, საზოგადო მოღვაწის, **ივანე მაჩაბელის** ძმის, ვასილ (ვასო) გიორგის ძე მაჩაბელის მეუღლე (1845-1918). გარდაიცვალა ქოლერით სოფელ თამარაშენში, სადაც ის თავდადებით უვლიდა თანასოფლელებს (მაჩაბელი, 2023, გვ. 75-76, 125-126). ნინოს და ვასილს ჰყავდათ შვილები: გიორგი (1885-1935), ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე, ქიმიკოსი, გამომგონებელი, პარფიუმერი („პრინცი მაჩაბელი“), ნიკოლოზი (1887-1921), არჩილი (1888-?), ილია (1891-1938) და ბარბარე (თამარი) (1894-?) (ჩიკოვანი, 2009, სტ. 24, 27).

ელისაბედი (ლიზა) დიმიტრის ასული ვეზირიშვილი (1861-1918) – 1898 წელს ცოლად გაჰყვა კოლეგიის ასესორ იოსებ რევაზის ძე ფალავანდიშვილს (1870-1928), რომელსაც გამოირდა 1915 წელს

და ცხოვრობდა დედასთან სოფელ ოსიაურში. ჰყავდა შვილები: არჩილ იოსების ძე (1900-1918) და ნინო იოსების ასული (1903-1918) ფალავანდიშვილები. შვილებთან ერთად მოკლეს ყაჩაღებმა.

გიორგი დიმიტრის ძე ვეზირიშვილი (1864-1918) – ტიტულარული მრჩეველი. არ დაოჯახებულა. მოკლეს ხაშურში.

ილია ზურაბის (დიმიტრის) ძე ორბელიანი (1815-1853) – გენერალ-მაიორი, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ბიძა (დედის მძა), თანშეზრდილი და თანაგიმნაზიელი. 1842 წელს რვა თვე ტყვედ ჰყავდა შამილს (1797-1871). ამ ტყვეობამ, რომლის დროსაც მან განსაცვიფრებელი სიმტკიცე გამოიჩინა, შთააგონა მის პოეტ დისშვილს თავისი შედეგის „მერანის“ დაწერა. 1852 წელს იქორწინა ბარბარე ილიას ასულ ბაგრატიონზე (1831-1884), მეფე გიორგი XII-ის შვილიშვილზე. სასიკვდილოდ დაიჭრა რუსეთ-ოსმალეთის ომში, სოფელ ბაშკადიკლართან.

გიორგი ილიას ძე ორბელიანი (1853-1924), რუსეთის არმიის გენერალ-მაიორი, რუსეთ-იაპონიის 1904-1905 წლების ომის მონაწილე, ქ. განჯიდან მისი ნეშტის ჩამოსვენების ერთ-ერთი ორგანიზატორი.

რაც შეეხება აქვე ნახსენებ „არეულობას“, იგულისხმება რევოლუციონერთა ქმედება, რომლის დროსაც სოფელ ოსიაურში 1918 წლის დასაწყისში ბოლშევიკების წაქეზებით ყაჩაღებმა მხეცურად დახოცეს ბარბარე ვეზირიშვილის ქალიშვილი ელისაბედი თავისი ქალ-ვაჟით, ხოლო რამდენიმე დღის შემდეგ ხაშურში მოკლეს მისი ვაჟი გიორგი (მთვარელიძე, 2022, გვ. 276-281).

ნიკოლოზ ბარათაშვილის მეორე დის, ნინოს შესახებ, რომელსაც მემუარისტი, მისივე თქმით, უფრო ახლოს იცნობდა და რომელზეც პოეტის ზოგიერთი თანამედროვისამებრ აღნიშნავს, რომ „იგი ყველაზე მეტად ჰგვანებია თავის ძმას სახით“ (ცერცვაძე, 2024, გვ. 61), მასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია შამილის ტყვეობაში მისი ყოფნისა და ტყვეობის შემდგომი პერიოდის ეპიზოდების გახსენება. როგორც ცნობილია, ნინო ბარათაშვილი 1854 წლის ივლისში დავით ალექსანდრეს ძე ჭავჭავაძის (1818-1884) სახლობასთან ერთად გაიტაცეს შამილის ნაიბებმა წინანდლიდან, სადაც ის სტუმრად იმყოფებოდა (დრანსე, 2010, გვ. 7, 54, 105-109, 112).

„მესამე ქალი (ნინო ბარათაშვილი – მ. ც.) (...)18 წლისა იქნებოდა, როცა შემთხვევით მოხვდა ტყვეთ შამილთან. ის დაახლოვებული იყო ილია ორბელიანის ცოლთან ბარბარესთან, რომელსაც ის ძალიან მოსწონდა. იმან წაიყვანა ის სტუმრად კახეთში, სოფ. წინანდალში, საიდანაც დავით ჭავჭავაძის ოჯახთან ერთად წაყვანილ იყო ვედენოში ტყვეთ. **ნინო** გამბედავი ქალი იყო საერთოთ. იგონებდნენ ხოლმე, რომ ვედენოში, როცა ქალები პურს აცხობდნენ, ზემოდან ცხვრის ქონს უსვამდნენ. ტყვეებს ეს არ მოსწონდათ. **ნინო** მიუვარდებოდა ხოლმე პურის მცხობელებს და ახლად გამომცხვარ პურს გამოსტაცებდა, ვიდრე ქონს წაუსვამდნენ. ტყვედან დაბრუნების შემდეგ **ნინო** წაჰყვა დავით ჭავჭავაძისა და **ილია ორბელიანების** ცოლებს (დავით ჭავჭავაძე და ილია ორბელიანი იყვნენ ქვისლები – დავითს ცოლად ჰყავდა ანა ილიას ასული ბაგრატიონი (1828-1905), ბარბარე ბაგრატიონის და. – მ. ც.) პეტერბურღში და ყველას მოეწონა. ერთ რუსის პოლკოვნიკს წინადადება გაეკეთებინა, მაგრამ **ნინო** არ გათხოვდა იმაზე. როცა თურმე აჩვენებდნენ სასახლის სიმდიდრეს, – **ნინოს** არ უკვირდა და როდესაც ჰკითხეს, უპასუხა – გასაკვირველი აქ არაფერი არ არისო, მეფეს შეშვების ამ სიმდიდრის ქონაო“ (ცერცვაძე, 2024, გვ. 61).

ანასტასია მაყაშვილი ნინო ბარათაშვილის ცხოვრების უკანასკნელ წლებსა, საცხოვრისსა და ქონების მემკვიდრეებზეც გვაძლევს ცნობებს.

„ნინო გათხოვდა ლევან ბარათაშვილზე, რომელსაც მამული ჰქონდა „ბელიკლუჩში“ (რუს. «Белый Ключ», ახლანდელი თეთრიწყარო. – მ. ც.) და მარაბდაში. თბილისში ბინა ჰქონდა ორბელიანის ქ. № 24. გარდაიცვალა 1906 წელს. ქრმის სიკვდილის შემდეგ მომეტებული სცხოვრობდა **გრიგოლ ორბელიანთან**, რომელიც ძალიან ყურს უგდებდა – ყველანა-

ირათ, ფულითაც და სხვაფრივ. როცა **გრიგოლი** გარდაიცვალა, იმის მაგიერ **გიორგი ორბელიანი** ზრუნავდა მასზე. შეძლება ცოტა ჰქონდა. ერთი ქალი **ანასტასია** 7 წლისა მოუკვდა. მეორემ **ნატალიამ** იცოცხლა 50 წლამდინ, გარდაიცვალა 1917 წ. ანდერძით ზოგი საქართველოს მუზეუმს დაუტოვა ნივთები, ზოგი **გიორგი ორბელიანს**, **გიორგი ვეზირიშვილს** – მარაბდის მამული – წისქვილები, მაგრამ არეულობის გამო **გიორგიმ** ვედარაფრით ვერ ისარგებლა“ (ცერცვაძე, 2024, გვ. 61).

ბარბარესა და ნინოსთან ერთად მოგონებაში მცირე ადგილი უკავია ცნობებს პოეტის უმცროსი დის, სოფიოსა და მისი ქმარ-შვილის შესახებ.

*„სოფიო – ნიკოს და – გათხოვილი იყო ვასილ სუმბათაშვილზე, შეძლებულ მემამულეზე. მომეტებულს დროს სცხოვრობდნენ ს. ქვიშხეთში. ზამთრობით ჩამოვიდოდნენ ხოლმე თბილისში დასთან – ნინასთან. მათ ჰყვანდათ ქალი **ეკატერინე**, – რომელმაც ისწავლა ქალთა ინსტიტუტში – მაგრამ ვერ გათხოვდა რიგანათ. გაჰყვა ვიღაც ქისტს, ჰყვანდა შვილებიც, მაგრამ ეხლა აღარა ვინ დარჩა ცოცხალი. **სოფიოს** ჩამომავალი დარჩა მარტო **გიორგი**, ყოფილი სამხედრო, უშვილო“* (ცერცვაძე, 2024, გვ.).

სოფიო ბარათაშვილის შვილებისა და მათი შთამომავლების შესახებ ცნობილია შემდეგი:

მისი უფროსი ქალიშვილია ეკატერინე (კატუშა) ვასილის ასული სუმბათაშვილი (1887-1916 წლის მერე), რომლის გათხოვებას *„დიდი მითქმა-მოთქმა გამოუწვევია – ქართველი თავადის ასული ცოლად გაჰყვია ხაშურელ ბოქაშულს დაშინცის, შემდეგ ჩაფარ ბაირამას, ეროვნებით აზერბაიჯანელს“* (სუთიაშვილი, 2007, გვ. 76). გენეალოგ იური ჩიქოვანის კვლევების მიხედვით ეკატერინეს მეუღლე იყო მეფის არმიის გენერალი, ჩეჩენი ეროვნების „Арсанукаев-Дышнинский Иналук“, რომელიც თავის თავს თავადს უწოდებდა. ეკატერინეს დარჩენია შვილები: მარიამი და ელენე (ლიალია).

სოფიო ბარათაშვილს ჰყავდა ასევე ვაჟი გიორგი ვასილის ძე სუმბათაშვილი (1882-1960). მისი და ვასილის სხვა შვილები კი – თამარი (თალაღე) (1879-1888), მარიამი (1880-1882), ნინო (1884-1898) და ელისაბედი (1886-1898) ადრე გარდაცვლილან.

ანასტასია მაყაშვილი, მართალია, თავად არ მოსწრებია ნიკოლოზ ბარათაშვილის მშობლებს, მაგრამ პოეტის მამის – მელიტონის დახასიათებითა და სხვათაგან გადმონაცემი მეტად საინტერესო ამბით ამთავრებს ის თავის მოგონებას:

„მელიტონი ძალიან პურმარილის და სტუმრიანობის მიმდევარი კაცი იყო, უყვარდა საუკეთესო საქმელები და ხილი. მაგალითად – რაც კი ახლად შემოვიდოდა, იმას უნდა ეყიდნა, რა ფასისაც არ უნდა ყოფილიყო. ქორფა მწვანე ლობიოში აძლევდა გირვანქაში სამ მანეთს და როცა გაუკვირდებოდათ სხვებს, უპასუხებდა: „ეხლა აქვს გემო, მა რა როცა საქონელი დაიწყებს ჭამას, მაშინ ვიყიდოვო“. სახლში მოუსვენარი იყო, ანჩხლი. სარჩო უწინ ჰქონია, მაგრამ გაუფლანგამს – ბოლოს უჭირდა. მგონი შვილიც ნიკო იმიტომ წავიდა, რომ საცხოვრებელი ცოტა ჰქონდა და მამის ხასიათიც ვერ აიტანა. მოგონება მელიტონის სიანჩხლეზე დიდხანს დარჩა ოჯახში. როცა ვინმე გაბრაზდებოდა, იტყოდნენ ხოლმე, „აი, მელიტონი მოვიდა“-ო.

ქალებს სწავლა არ მისცა მელიტონმა. უფრო **გრიგოლ ორბელიანთან** დაიარებოდნენ და იქ ისწავლეს რუსული. ბიძა შველოდა და იმან დაათხოვა დისწულები. მელიტონის სურათი არ მინახავს ოჯახში. არც ნიკოსი“ (ცერცვაძე, 2024, გვ. 61).

წარმოდგენილი კვლევებისას მოგონებებში დასახელებულ ისტორიულ პირთა ბიოგრაფიული ცნობებისათვის უმთავრესად ვისარგებლეთ საქართველოში გენეალოგიური კვლევების ფუძემდებლის, ქართული გენეალოგიური საზოგადოების დამფუძნებლისა და პრეზიდენტის, საერ-

თაშორისო გენეალოგიური აკადემიის ნამდვილი წევრის, აწ განსვენებული იური ჩიქოვანის კვლევებითა და ნუსხებით.

დიმიტრი ლოლაძისა და ანასტასია მაყაშვილის აქ განხილული მოგონებების ტექსტისა და კომენტარების ჩართვა სამეცნიერო ბრუნვაში, ვფიქრობთ, ხელს შეუწყობს ჩვენი ცოდნის გაფართოებას როგორც ნიკოლოზ ბარათაშვილის ოჯახის, ასევე მისი ეპოქის ისტორიის, სულისა და იმ წარჩინებულ პირთა შესახებ, რომლებიც თვალსაჩინო სახეებად მოჩანან მე-19 საუკუნის საქართველოს პოლიტიკურ და კულტურულ-საზოგადოებრივ ასპარეზზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- დრანსე, ა. (2010). „შამილის ტყვე ქალები. თარგმნა, შენიშვნები და ფოტომასალა დაურთო მურმან თავდიშვილმა. თბილისი: „არტანუჯი“.
- ევგენიძე, ი. (1995). გრიგოლ ორბელიანი. თბილისი: „მერიდიანი“.
- მაჩაბელი, ი. (2023). მიმოწერა. დღიურები. თბილისი: ლიტერატურის მუზეუმის გამომცემლობა.
- მთვარელიძე, მ. (2022). ხუთი დიდი ქართული ოჯახი შიდა ქართლიდან – ამირეჯიბები, ბაგრატიონ-დავითაშვილები, დიასამიძეები, ვეზირიშვილები, სუმბათაშვილები. გორი: გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- მოზდოკელი გ. (1993). სად ცხოვრობდნენ ორბელიანები თბილისში. გაზეთი „თბილისი“. 2 ივნისი.
- სუთიაშვილი, კლ. (2007). ქვიშხეთი, ჩემი ქვიშხეთი. თბილისი.
- ჩიქოვანი, ი. (2009). თავად ბარათაშვილთა საგვარეულო.
http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/6820/1/Chiqovani_Iuri.pdf.
- ჩიქოვანი, ი. (2012). თავად ორბელიანთა საგვარეულო.
https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/4909/1/Tavad_Orbelianta_Sagvareulo.pdf.
- ცერცვაძე 1, მ. (2024)1. დიმიტრი ლოლაძის მოგონება ნიკოლოზ ბარათაშვილზე. ჟ. „ისტორიანი“, 3 (133), შემოდგომა, თბილისი: „პალიტრა L“.
- ცერცვაძე 2, მ. (2024)2. ანასტასია მაყაშვილის მოგონება ნიკოლოზ ბარათაშვილზე. ჟ. „ქართული მწერლობა“, ISSN 1512-4444, 09/10, ივლისი-აგვისტო, თბილისი: „ინტელექტი“.
- Чиковани, Ю. (2009). Род князей Мачабели. Тбилиси.

References:

- Drance, A. (2010). „Shamilis t'q've kalebi. Targmna, shenishvnebi da pot'omasala daurto Murman Tavdishvilma. [“Women Captives of Shamil. Translation, notes and photographs by Murman Tavdishvili]. Tbilisi: „art'anuji“.
- Evgenidze, I. (1995). Grigol Orbeliani. [Grigol Orbeliani]. Tbilisi: „meridiani“.
- Machabeli, I. (2023). Mimots'era. Dghiurebi. [Correspondence. Diaries]. Tbilisi: lit'erat'uris muzeumis gamomtsemloba.
- Mtvarelidze, M. (2022). Khuti didi kartuli ojakhi shida kartlidan – Amirejibebi, Bagrat'ion-Davitashvilebi, Diasamidzeebi, Vezirishvilebi, Sumbatashvilebi. [Five Great Georgian Families from Shida Kartli - Amirejibes, Bagration-Davitashvilis, Diasamidzes, Vezirishvilis, Sumbatashvilis]. Gori: Goris sakhelmts'ipo sasts'avlo universit'et'is gamomtsemloba.
- Mozdokeli, G. (1993). Sad tskhovrobdnen Orbelianebi Tbilisshi. [Where the Orbelians Lived in Tbilisi]. Gazeti „Tbilisi“. 2 ivnisi.
- Sutiashvili, K'l. (2007). Kvishkheti, chemi Kvishkheti. [Kvishkheti, my Kvishkheti]. Tbilisi.
- Chikovani, I. (2009). Tavad Baratashvilita sagvareulo. [The Baratashvili dynasty itself].
http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/6820/1/Chiqovani_Iuri.pdf.
- Chikovani, I. (2012). Tavad Orbelianta sagvareulo. [The Orbelianta dynasty itself].
https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/4909/1/Tavad_Orbelianta_Sagvareulo.pdf.
- Chikovani, YU. (2009). Rod knyazey Machabeli. [The Machabeli family]. Tbilisi.
- Tsertsvadze 1, M. (2024)1. Dimit'ri Loladzis mogoneba Nik'oloz Baratashvilze. [Dimitri Loladze's memoirs about Nikoloz Baratashvili]. Zh. „ist'oriani“, 3 (133), shemodgoma. Tbilisi: „p'alit'ra L“.
- Tsertsvadze 2, M. (2024)2. Anast'asia Maq'ashvilis mogoneba Nik'oloz Baratashvilze. [Anastasia Makashvili's memoirs about Nikoloz Baratashvili]. zh. „kartuli mts'erloba“, ISSN 1512-4444, 09/10, ivlisi-agvist'o. Tbilisi: „int'elekt'i“.